

**ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА**

ФАКУЛЬТЕТ ІСТОРІЇ ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Кафедра історії України та спеціальних галузей історичної науки

ІСТОРІЯ МЕНТАЛЬНОСТЕЙ

Методичні рекомендації вибіркової дисципліни

Вінниця -2022

УДК 94:394 (477) (072)
ББК Т 3 (4 Укр) 6
П 99

Укладач: І.В. Пятницькова, к.і.н., доцент, доцент кафедри історії України та спеціальних галузей історичних наук.

Рецензенти: О.В. Отземко, к.і.н., доцент, доцент кафедри історії України та спеціальних галузей історичних наук.

Є.О.Пшемицька, к.і.н., старший викладач кафедри всесвітньої історії та археології.

*Рекомендовано до друку Вченою радою факультету історії та міжнародних відносин Донецького національного університету імені Василя Стуса
(протокол № 7 від 16 лютого 2022 р.)*

*Затверджено на засіданні кафедри історії України та спеціальних галузей історичної науки
(протокол № 6 від 27 січня 2022 р.)*

П 99 Методичні рекомендації вибіркової дисципліни «Історія ментальностей»
/ Уклад. І.В. Пятницькова. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2022. 32 с.

Містять плани лекційних, семінарських занять, тематику індивідуальних завдань, завдання для самостійної роботи та індивідуального творчого завдання, приклади завдань для модульної контрольної роботи, перелік питань до іспиту, список рекомендованої літератури.

Пропоновані методичні вказівки спрямовані на вдосконалення навчального процесу, поглиблене вивчення здобувачами вищої освіти історії ментальностей, оволодіння теоретичними знаннями та вдосконалення навичок використання набутих знань для вирішення практичних завдань.

©ДонНУ імені Василя Стуса, 2022 рік
©Пятницькова І.В., 2022 рік

ЗМІСТ

- 1. Загальні методичні принципи**
- 2. Орієнтовний навчально-методичний план**
- 3. Програма навчальної дисципліни**
- 4. Плани семінарських занять**
- 5. Завдання самостійної роботи**
- 6. Індивідуальне творче завдання**
- 7. Система оцінювання знань**
- 8. Критерії оцінювання академічних досягнень**
- 9. Список рекомендованої літератури**

1. ЗАГАЛЬНІ МЕТОДИЧНІ ПРИНЦИПИ

Історія ментальностей є науковим напрямом, що вивчає розвиток суспільного світогляду в усій його цілісності та варіативності. Ментальність не підлягає єдиному визначенню, вона є багатоскладовим поняттям. Її можуть розрізняти за віковими категоріями (дитячу, юнацьку, ментальність дорослої та літньої людини) за статевою ознакою, за національною, регіональною, соціально-статусною, професійною приналежністю. Водночас ментальність не є статичною, кожна її складова перебуває у постійному розвитку, що залежить від різних чинників суспільного поступу. Попри всю складність вивчення ментальних структур їх знання має важливе значення для реконструкції цілісної картини способу життєдіяльності людей у той чи інший історичний період поясненню соціальної реальності.

Метою курсу є підготовка фахівців високого рівня, формування системи знань про історію світогляду, сприйняття простору, часу, ставлення до вікових категорій, тілесності, почуттів на різних етапах розвитку людства.

Завдання курсу:

- формування у здобувачів освіти уявлень про предмет, завдання, методи, а також місце історії ментальностей у загальній системі соціально-гуманітарних наук;
- ознайомлення з дослідженнями зарубіжних та вітчизняних дослідників з проблематики повсякденності;
- опанування здобувачами освіти основних категорій повсякденності та їх трансформації в процесі суспільного розвитку;
- удосконалення навичок роботи з історичними джерелами та застосування набутих знань при виконанні практичних завдань.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен

знати:

- базові принципи та основні поняття дисципліни;
- наукові роботи та їх проблематику з історії ментальностей зарубіжних та вітчизняних дослідників;
- принципи та методи дослідження ментальностей;
- основні феномени та категорії історії ментальностей;
- характерні риси ментальності в традиційному, індустріальному та постіндустріальному суспільствах.

вміти:

- застосовувати прийоми та методи історії ментальності у своїх дослідженнях;
- використовувати набуті знання при вирішенні самостійно поставлених завдань у дослідженнях;
- формулювати власний аргументований погляд на дискусійні проблеми історії ментальностей;
- генерувати нові наукові проблеми та визначати шляхи їх дослідження.

Історія ментальностей належить до вибіркових дисциплін. Пропонована дисципліна складається з двох змістовних модулів. Перший з них передбачає опанування здобувачами освіти ключових понять курсу «ментальність», «ідентичність», теоретичних підходів дослідження ментальності у філософії, соціології, культурології та історії. Другий – вивчення окремих категорій ментальностей та їх трансформацію в процесі розвитку суспільства. А саме уявлень про простір, час, тілесність, сприйняття довколишнього світу, ставлення до різних вікових категорій, влади, права, ставлення до праці та свята, уявлення про добро і зло, переживання та вияви любові, щастя, смутку, страху. Тлумачення світу речей в історії ментальностей.

У курсі «Історія ментальностей» формами організації навчального процесу є лекційні, семінарські заняття, самостійна робота здобувачів вищої освіти. Їх паралельне використання забезпечує реалізацію комплексного підходу до навчання, дозволяє повністю охопити навчальний матеріал, налагодити співпрацю викладача і студента, розвинути навички організації самостійної роботи. Установчу функцію в навчальному процесі виконують лекційні заняття. Вони відповідають програмі курсу, структуровані за змістовними модулями і висвітлюють теоретичні та фактичні питання курсу.

Важливою складовою навчального процесу є семінарські заняття, які передбачають самостійну позааудиторну роботу студентів з подальшим колективним обговоренням в аудиторії результатів цієї роботи. Семінарські заняття спрямовані на закріплення, розширення, поглиблення, систематизацію знань. Вони сприяють розвитку навичок публічного виступу, вмінь логічно висловлюватися, використовувати наукову термінологію, аргументувати свої думки, продуктивно критикувати; розвивають навички самостійної наукової роботи, творчого мислення.

З дисципліни «Історія ментальностей» пропонується десять семінарських занять. Кожна тема включає питання для обговорення. Їх теми не дублюють лекційний курс, а розширюють і доповнюють його.

Починаючи підготовку до семінарського заняття, здобувач вищої освіти повинен ознайомитися з темою, питаннями плану та рекомендованою літературою. Об'єктивне висвітлення питань практичного заняття передбачає комплексне вивчення та аналіз джерел, наукової літератури з проблеми. На початковому етапі опрацювання літератури необхідно ознайомитися в першу чергу з анотацією, змістом, структурою, висновками праці. Це допоможе студенту зорієнтуватися в джерелах та літературі, визначитися з тим, де саме можна знайти інформацію з того чи іншого питання плану семінару. Після цього можна переходити до безпосереднього опрацювання джерел, літератури та підготовки, на основі отриманих знань, стислого тезового конспекту, відповідно до плану семінарського заняття.

На основі зробленого конспекту, здобувач вищої освіти повинен підготуватися до доповіді на семінарському занятті. Виступ має включати такі структурні частини, як актуальність питання, короткий огляд історіографії та джерел, розкриття змісту питання та висновків. Під час виступу здобувачі вищої освіти мають викладати свої думки аргументовано, з використанням

наукової термінології, демонструвати вміння аналізувати, узагальнювати, робити висновки. Тривалість доповіді з одного питання до 10 хвилин. Під час відповіді можна користуватися конспектом, ілюстративним матеріалом, технічними засобами.

Після доповіді відбувається обговорення, у якому бере участь вся група. Воно відбувається у формі зауважень, рецензування, запитання, доповнення, аналізу доповіді. Обговорення дозволяє акцентувати увагу на важливих аспектах проблеми, зробити висновки.

Самостійна робота здобувачів вищої освіти як окрема форма організації навчального процесу передбачає виконання студентом завдань з предмету без участі викладача, але за умови його контролю. Самостійна робота виконує важливі функції в навчальному процесі. Вона сприяє більш глибокому осмисленню навчального матеріалу, ґрунтовному його закріпленню шляхом безпосередньої роботи з історичними джерелами та науковою літературою. Вона формує та розвиває вміння наукової роботи, виховує стійкі навички самоосвіти.

2. ОРІЄНТОВАНИЙ НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПЛАН

| № | Теми лекцій і семінарських занять | Лекції (кількість годин) | Семінарські заняття (кількість годин) | Самостійна та індивідуальна робота студентів |
|--|--|--------------------------|---------------------------------------|--|
| Змістовний модуль 1. <i>Феномен ментальностей в гуманітарних науках</i> | | | | |
| 1 | Вступ до курсу | 2 | | 3 |
| 2 | Тема 1. Вивчення ментальностей у філософії | 2 | 2 | 4 |
| 3 | Тема 2. Вивчення ментальностей в соціології | 4 | | 4 |
| 4 | Тема 3. Категорія «ментальностей» в культурології | 2 | 2 | 5 |
| 5 | Тема 4. Дослідження ментальностей в історичній науці | 4 | 2 | 5 |
| 6 | Тема 5. Вивчення історії ментальностей в українській науці | 2 | | 4 |
| Змістовний модуль 2. <i>Категорії ментальностей та їх трансформації в історії</i> | | | | |
| 7 | Тема 6. Уявлення про простір | 2 | 2 | 5 |
| 8 | Тема 7. Сприйняття «часу» в історії ментальностей | 4 | 2 | 5 |
| 9 | Тема 8. Вікові категорії та їх сприйняття в історії | 4 | 2 | 5 |
| 10 | Тема 9. Категорія тілесності в історії ментальності | 2 | 4 | 6 |
| 11 | Тема 10. Сприйняття влади та права в історії ментальностей | 2 | 2 | 5 |
| 12 | Тема 11. Праця і свято | 2 | | 5 |

| | | | | |
|----|---|-----------|-----------|-----------|
| 13 | Тема 12. Емоційно-ціннісний світ сприйняття | | 2 | 5 |
| 14 | Тема 13. Знаковість матеріального світу | 2 | | 6 |
| | Усього | 40 | 20 | 78 |

3. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Змістовий модуль 1.

Феномен ментальностей в гуманітарних науках

Вступ до дисципліни

Поняття «ментальності» в працях Л. Февр, М. Блок, Ф. Арьєс, Ж. Ле Гофф, А. Я. Гуревич. Ментальність, як образ, внутрішня картина світу, яка відображує культуру суспільства. Співвідношення поняття «ментальність» «духовний світ», «духовний лад», «повсякденна свідомість». Реконструкція способу сприйняття реальності. Виявлення «розумового і чуттєвого інструментарію». Типи ментальності: індивідуальна, групова, національна, цивілізаційна. Фактори, що впливають на формування ментальності.

Поняття «ідентичності». Фактори формування. Історичний розвиток поняття. Множинність ідентичностей сучасного суспільства. Категорія «чужого» у визначенні ідентичності. Еволюція сприйняття «чужого» в історії суспільства.

Осмислення і утвердження проблематики ментальності в соціо-гуманітарних науках. Особливості об'єкту та предмету дослідницького напряму. Відсутність їх остаточної визначеності та інституалізації в системі гуманітарних наук. Полідисциплінарний характер досліджень історії ментальностей. Проблематика дослідження історії ментальностей у філософії, соціології, культурології, лінгвістиці, психології. Предмет, цілі і завдання курсу. Джерела дослідження історії ментальностей. Методи дослідження.

Тема 1. Вивчення ментальностей у філософії

Розширення проблематики філософських досліджень у другій половині ХІХ – поч. ХХ ст. Ментальність у феноменологічній традиції. Структури свідомості у філософії Е. Гуссерля. Екзистенціальна аналітика М. Гайдеггера. Проблема сприйняття, буття, людської свободи та сенсу життя та «межової ситуації» у працях екзистенціалістів К. Ясперса, Ж.-П. Сартра, А. Камю. Проблематика світогляду та його осмислення в постструктуралізмі. Науковий доробок М. Фуко. Епістемі та дискурс. Питання всеохоплюючої влади. «Влада знання». Проблема безумства в дослідженнях М. Фуко. Концепція деконструкції Ж. Дерріда.

Тема 2. Дослідження ментальностей в соціології

Концептуалізація проблематики ментальності в соціології першої половини ХХ ст. Світогляд у працях філософа, соціолога, засновника «розуміючої соціології» або феноменологічної соціології А. Шютца. Спроба пояснити процес творення інтерсуб'єктивної дійсності. Знання першого порядку, що сприймається як звичне, близьке, усталене, стабільне, постійне, нормальне. Мова як фонд, сховище типівсвітоглядних засад. Соціогенетична теорія цивілізацій німецького соціолога Норберта Еліаса. Драматургічна соціологія І. Гофмана. Пояснення сценаріїв сприйняття через ідею гри. Аналіз стереотипних соціальних спектаклів. «Чесний» і «цинічний» актор. Теорія соціального конструювання реальності П. Бергера і Т. Лукмана. Суб'єктивна та інтерсуб'єктивна реальність. Проблема соціальних ролей та ідентичності в теорії П. Бергера та Т. Лукмана.

Екзистенціальна соціологія Е. Тіріакяна, Т. Парсона. Каліфорнійська школа екзистенціальної соціології Дж. Дугласа. Вивчення проблем почуттів і емоцій, проблем ситуативності та непевного існування.

Тема 3. Категорія «ментальностей» в культурології

Ментальність як тип культури. Елементи духовної культури як ціннісні установки та складові ментальності: звичаї, міфи, релігія, ідеологія. Характерні риси складових поняття. Структурна антропологія К. Леві-Строса. Домінування символічних форм у світогляді. Інтерпретативна антропологія К. Гірца. Поняття культури, як стратифікована ієрархія структур, що складається з актів, символів та знаків, які становлять типізовані людські структури свідомості. Пізнання ментальності через інтерпретацію «павутини значень, яку людина сама сплела».

Тема 4. Дослідження ментальностей в історичній науці

Оновлення історичної науки. Залучення до наукових досліджень досягнень етнології, філології, демографії, релігієзнавства, психології. Постановка проблем історії ментальностей у роботах представників школи «Анналів». Ментальність як органічна складова макроконтексту історії, важливий елемент відтворення цілісної картини історичного полотна у працях М. Блока і Л. Февра. Внесок Ф. Броделя у вивчення історії ментальностей. «Тотальна історія». Історична демографія. Е. Лабрус. Історія ментальності. Ж. Дюбі, Ф. Арьес. Р. Мандру та розвиток психологічної історії. Пік розвитку історичної антропології у 70–ті рр. ХХ ст. «Нова історія». Проблематика історичної антропології в дослідженнях Ж. Ле Гоффа, Е. Ле Руа Ладюрі, М. Ферро. «Серіальна історія» або «від підвалу до даху будинку історії». Комплексне дослідження ментальної та психологічної складової життя суспільства П. Шоню. «Критичне поворот» та методологічне оновлення школи «Анналів». Формування нового покоління «анналістів» у 1990-х рр. А. Буро, Р. Шарт'є «Спеціальна історія ментальності», яка вивчає вплив колективної свідомості на індивідуальну.

«Історія приватного життя». Т. Харевен. Дослідження проблематики сім'ї в розвитку людства. Проблематика історії ментальностей в сучасних зарубіжних дослідженнях з історії. Н. Зенон Девіс, П. Берк. Ш. Фіцпатрік, К. Діер, М. Карлін, Л. Е. Вілсон.

Тема 5. Вивчення історії ментальностей в українській науці

Проблематика повсякденного світогляду в наукових дослідженнях кінця ХІХ – початку ХХ ст. Висвітлення повсякденного життя в працях істориків М. І. Костомарова, В. Б. Антоновича, Д. І. Яворницького, Д. І. Багалія, етнографів П. Чубинського, Ф. Вовка, О. Русова. Характерні риси радянської історіографії у висвітленні проблематики історії світогляду. Оновлення вітчизняної науки з здобуттям незалежності України. Історія ментальностей як один із пріоритетних напрямів дослідження сучасної історичної науки. Серія монографій «Нариси повсякденного життя». Проблематика історії ментальностей в працях Н. М. Яковенко, О. Коляструк, О. А. Удод, Ю. Присяжнюка, К. Діса, Н. Шліхта, М. Гримич. Напрями сучасних досліджень з історії ментальностей.

Змістовий модуль 2

Категорії ментальностей та їх трансформації в історії

Тема 6. Уявлення про простір

Поняття «простору». Простір у концепціях Д. Міда М. Фуко, І. Гофман. Види простору: фізичний, внутрішній, зовнішній. Структурованість внутрішнього та зовнішнього простору. Перцептуальний простір – фізичний простір доступний безпосередньому зоровому сприйняттю людини. Історична зміна перцептуального простору. Концептуальний (культурний) простір – простір, у якому реалізуються культурні сенси діяльності людини. Цінності простору: утилітарні, міфологічні, релігійні, естетичні, соціально-статусні.

Сприйняття природи та довкілля в історії суспільства.

Тема 7. Сприйняття «часу» в історії ментальностей

Поняття «часу». Його трактування у працях І. Ньютона, І. Канта, Е. Гуссерля, М. Гайдеггера. Зв'язок часу та простору. Природно-космічний та природно-біологічний рівні часу. Річні, сезонні, добові ритми. Моделі співвідношення буднів і вихідних (святкових) днів. Доба – основна одиниця, міра повсякденного часу. Структура часу доби. Зворотній і незворотній час. Сприйняття минулого, теперішнього, майбутнього. Темпоральні уявлення в історії людства. «Час-коло» в традиційному суспільстві. Зміна темпоральних поглядів у Новий час. Час – як ресурс. «Час-стріла». Особливості сприйняття часу в сучасному суспільстві.

Тема 8. Вікові категорії та їх сприйняття в історії

Виокремлення вікових категорій в суспільній уяві: дитинство, юність, молодість, зрілість, старість. Історія дитинства. Періоди в ставленні до дітей в історії людства за визначенням Демоза: стиль дітовбивства (до IV ст.); залишаючий стиль (IV–XIII ст.); амбівалентний стиль (XIV–XVII ст.); нав'язуючий стиль (XVIII ст.); соціалізуючий стиль (XIX–середина XX ст.); дітоцентричне суспільство (з середини XX ст.). Світ підлітка. Підліткова субкультура. Форми поведінки. Ціннісні орієнтації. Молодість. Зрілість: особливості повсякденних практик та ціннісних орієнтацій. Старість в традиційному, індустріальному суспільстві. Особливості старіння в сучасний час. Сприйняття смерті на різних етапах розвитку людства.

Тема 9. Категорія тілесності в історії ментальності

Тілесність – між біологічним та соціальним. Концепція тілесності у дослідженнях М. Хайдеггера, М. Фуко. «Нульовий ступінь» тілесності. Способи впливу на тіло. Регламентация тіла через танці, заняття спортом, муштру, професійну підготовку. Розгляд тілесності в історичній ретроспективі. Культ краси тіла в античний період; тіло як оболонка душі в середньовіччі, догмат тілесної чистоти буржуазного суспільства Нового часу. Категорія «тілесності» у світогляді сучасного суспільства.

Тема 10. Сприйняття влади та права в історії ментальностей

Сприйняття різних форм влади в добу Античності: монархії, аристократії, олігархії, демократії та охлократії. Формування образу правителя: військова, управлінська діяльність, зовнішня репрезентація та особливі стосунки правителя з богами, патерналізм. Особливості сприйняття влади у Середньовіччі. Персоніфікація та сакралізація влади. Атрибути влади. Раціоналістичне сприйняття влади за Нового часу. Утвердження демократичних принципів влади.

Ідея природного права в Античну добу. Християнські основи права. Божий суд. Суд ордалій. «Помічники у присязі». Божий мир. Боже перемир'я. Зародження сучасних правових відносин за Нового часу.

Тема 11. Праця і свято

Зневага до фізичної праці в Античності. Праця як покарання і наслідок первородного гріха у Середньовіччі. Чесні і нечесні професії. Засудження багатства та грошей. Розвиток середньовічного міста і початок реабілітації праці. Буржуазна етика праці. Свято праці.

Поняття свята. Вибух святковості XI–XIII ст. Рицарство. Турніри. Полювання. Релігійні свята. Місто як центр культури святкування. Формування масового свята.

Тема 12. Емоційно-ціннісний світ сприйняття

Поняття емоцій і почуттів, їх співвідношення. Емоції і переживання суспільства на різних проміжках часу. Їх форми прояву: ритуали, свята, видовища, житло, костюми, речі. Уявлення про добро і зло. Добро і зло в релігійному та світському світогляді людини. Діалектика добра і зла. Поняття свободи та відповідальності. Любов в історії повсякденного життя людства. Щастя. Страх. Смуток. Культура сорому і честі. Історія смутку. Феноменологія смутку. Естетичні уявлення та їх трансформація в історії суспільства.

Тема 13. Знаковість матеріального світу

Тлумачення світу речей в історії ментальностей. Матеріальний світ у працях В. Броделя, Ж. Ле Гоффа, Ж. Дельмо, Г. Зіммель: рама картини, руїна, міст і двері. Реіфікація і фетишизм. П. Бурдьє про соціальне конструювання матеріальних об'єктів.

Визначення через річ: часу, простору, культури. Прагматичні і не прагматичні функції речей. Семіотика речей. Річ як показник соціального статусу. Соціологія речі. Поширення тих чи інших речей. Духовний зміст речей. Предмети культу. Магія. Фетишизм. Річ як носій пам'яті. Талісмани, сувеніри. Особливості знаковості речей у сучасному суспільстві. Ж. Бодріяр про систему речей.

Семантика харчування. Історії харчування. Історичні типи харчування: «Пир», «Тайна вечеря». Антропологія смаку. Гостинність.

ПЛАНІ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Семінарське заняття 1

Дослідження категорій ментальності М. Фуко

Питання для обговорення

1. Епістемі та дискурс у працях М. Фуко.
2. Проблема безумства в дослідженнях М. Фуко.
3. Проблема «всеохоплюючої» влади в працях М. Фуко.

Література:

1. Бичко К.Т. Історія філософії. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 648 с.
2. Дельєж Р. Нариси з історії антропології. Школи. Автори. Теорії. Київ: Києво-Могилянська академія, 2008. 287 с.
3. Киричок О.Б. Філософія: підручник для вищих навчальних закладів. Полтава: РВВ ПДАА, 2010. 381 с.
4. Культурологія: теорія та історія культури. Навчальний посібник / за ред. І. І. Тюрменко, О. Д. Горбула. Кив.: Центр навчальної літератури, 2008. 368 с.
5. Фуко М. Археологія знання. Київ: Основа, 2003. 326 с.

6. Фуко. Наглядати й карати / пер. з фр. Петра Таращука. Київ: Основи, 1998. 392 с.
7. Фуко М. Слова и вещи. Археология гуманитарных наук. Санкт-Петербург: А-сad, 1994. 408 с.
8. Фуко М. История безумия в классическую эпоху. Москва: АСТ МОСКВА, 2010. 698 с.

Семінарське заняття 2

Проблематика ментальностей в українській історичній науці

Питання для обговорення

1. Проблематика ментальностей у дослідженнях українських істориків ХІХ – початку ХХ ст. (М. І. Костомаров, В. Б. Антонович, Д. І. Яворницький, Д. І. Багалій).
2. Вивчення світоглядних аспектів в радянській історіографії (І. О. Гуржій, В. Г. Сарбей).
3. Дослідження історії ментальностей в сучасній Україні.

Література:

1. *Зашкільняк Л.* Сучасна світова історіографія: Посібник для студентів історичних спеціальностей університетів. Львів: ПАІС, 2007. 312 с.
2. Києво-Могилянська Академія. Кінець ХVІІІ – початок ХІХ ст.: повсякденна історія: збірник документів / упорядники О. Ф. Задорожна, Т. Л. Кузик, З. І. Хижняк, М. В. Яременко. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2005. 529 с.
3. Коляструк О. А. Історія повсякденності в Україні: проблема становлення і легітимізації. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія.* 2010. Вип.18. С.387 – 391.
4. Нариси повсякденного життя радянської України в добу непу (1921–1928 рр.): Колективна монографія / відп. ред. С. В. Кульчицький: В 2 ч. Ч. 1. Київ: Інститут історії України НАН України, 2009. .; Ч. 2. Київ: Інститут історії України, 2010.
5. Яковенко Н.М. Вступ до історії. К.: Критика, 2007. 368 с.
6. Яковенко Н. Дзеркала ідентичності. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні в ХVІ–ХVІІІ столітті. Київ: Laurus, 2012. 472 с.

Семінарське заняття 3

Сприйняття природи в історії ментальностей

Питання для обговорення

1. Сприйняття природи в Античну добу.
2. Природа в уяві середньовічного суспільства.
3. «Перемоги» над природою в індустріальну добу.
4. Сучасне сприйняття природи.

Література:

1. Бродель Ф. Ідентичність Франції. Книга 1. Простір та історія. Київ: Видавництво Жупанського, 368 с.
2. Диса К. Історія повсякденного життя в ранньомодерній Європі. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2014. 129 с.
3. Емануель Ле Руа Ладюрі. Коротка історія клімату: від середньовіччя до наших днів. Київ: Ніка-Центр, 2009. 144 с.
4. Історія європейської ментальності / П. Дінцельбахер. Львів: Літопис, 2004. 224 с.
5. Нэш Р. Дикая природа и американский разум. Киев: Киевский эколого-культурный центр, 2001. 205 с.
6. Matagne P. The Politics of Conservation in France in the 19th Century. EaH. 1998, Vol. 4, N 3.

**Семінарське заняття 4
Сприйняття часу в історії**

Питання для обговорення

5. Темпоральні уявлення Античної доби.
6. «Час-коло» в добу Середньовіччя.
7. «Час-стріла» Нової доби.
8. Особливості сприйняття часу в сучасному суспільстві.

Література:

1. Авени Э. Империя времени. Календари, часы и культуры. Киев: Софія, 1998. 382 с.
2. Гуревич А. Я. Категории средневековой культуры. Москва: Искусство, 1984. 350 с.
3. Диса К. Історія повсякденного життя в ранньомодерній Європі. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2014. 129 с.
4. Гуссерль Э. Феноменология внутреннего сознания времени. Москва: Гнозис, 1994. 162 с.
5. Історія європейської ментальності / П. Дінцельбахер. Львів: Літопис, 2004. 224 с.
6. Хайдеггер М. Время и бытие: Статьи и выступления. Москва: Республика, 1993. 447 с.

**Семінарське заняття 5
Тілесність**

Питання для обговорення

1. Поняття тілесності. Між біологічним та соціальним.
2. Техніки тіла.
3. Культ краси в добу Античності.
4. Тіло як оболонка душі в Середньовіччі.

5. Зміна ставлення до тілесності за Нового часу.

Література:

1. Гуревич А. Я. Категории средневековой культуры. Москва: Искусство, 1984. 350 с.
2. Дуса К. Історія повсякденного життя в ранньомодерній Європі. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2014. 129 с.
3. Історія європейської ментальності / За ред. Петера Дінцельбахера / Переклав з нім. Володимир Кам'янець. Львів: Літопис, 2004. 720 с.
4. Кучма І. Канон тіла в західноєвропейській культурі. *Магістеріум*. Вип. 5. Культурологія. К.: Стилос, 2000. С.41-49.
5. Ле Гофф Ж., Трюон Н. История тела в средние века. Москва: Текст, 2008. 192 с.
6. Мосс М. Техники тела / Общества, Обмен, Личность. Труды по социальной антропологии. М., 1996. 418 с.
7. Эко У. История красоты. Москва: Слово/Slovo, 2005. 440 с.
8. Эко У. История уродства. Москва: Слово/Slovo, 2007. 456 с.

Семінарське заняття 6
Сприйняття влади в історії ментальностей

Питання для обговорення

1. Влада у баченні суспільства Античної доби.
2. Влада у сприйнятті середньовічного суспільства.
3. Трансформація ставлення суспільства до влади Нової доби.
4. Символізм влади: його прояви та трактування.

Література:

1. Блок М. Короли-чудотворцы : Очерк представлений о сверхъестественном характере королевской власти, распространённых преимущественно во Франции и в Англии. Москва: Яз. рус. культуры, 1998. 709 с.
2. Гуревич А. Я. Категории средневековой культуры. Москва: Искусство, 1984. 350 с.
3. Дуса К. Історія повсякденного життя в ранньомодерній Європі. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2014. 129 с.
4. Історія європейської ментальності / П. Дінцельбахер. Львів: Літопис, 2004. 224 с.
5. Кравець А.Ю. Політична антропология. Дніпропетровськ: 2012. 178 с.
6. Покальчук О. Жести в політичній культурі. Тіло в текстах культур /ред. Г.Скрипник. Київ: Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнографії М.Т. Рильського НАН України, 2003. С.122-126.
7. Полянська В. Ю. Символічна влада та проблеми співвідношення символічного і політичного просторів. *Людина і політика*. 2003. С.51-60.
8. Шайгородський Ю. Ж. Політика: взаємодія реальності і міфу. Київ: Вид-во ПАРАПАН, 2009. 360 с.

Семінарське заняття 7 **Категорія ідентичності в історії ментальностей**

Питання для обговорення

1. Поняття ідентичності в науковому дискурсі.
2. Ідентичність в Античну добу.
3. Ідентичність та ідентифікація середньовічного суспільства.
5. Трансформація ідентичності суспільства до влади Нової доби.
6. «Бум ідентичностей» в сучасному суспільстві.

Література:

1. Бетлій О., Діса К. Усе про ідентичність. *Міжкультурний діалог*. Т.1. С.11-56.
2. Гуревич А. Я. Категории средневековой культуры. Москва: Искусство, 1984. 350 с.
3. Діса К. Історія повсякденного життя в ранньомодерній Європі. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2014. 129 с.
4. Історія європейської ментальності / П. Дінцельбахер. Львів: Літопис, 2004. 224 с.
5. Сміт Ентоні Д. Національна ідентичність / Пер. з англійської П. Таращука. Київ: Основи, 1994. 224 с.
6. Фукуяма Ф. Ідентичність. Потреба в гідності й політика скривдженості. Київ: Наш формат, 2020. 192 с.

Семінарське заняття 8 **Свято у суспільному сприйнятті**

Питання для обговорення

1. Свято в Античну добу.
2. Середньовічне свято.
3. Свято в Новий час.
4. Особливості сучасного розуміння свята.

Література:

1. Бахтин М. М. Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса. Москва: Художественная литература, 1990. 543 с.
2. Берк П. Популярна культура в ранньомодерній Європі. Київ: УЦКД, 2001. 376 с.
3. Виолле-ле-Дюк Э. Жизнь и развлечения в средние века. Санкт-Петербург: Евразия, 1997. 384 с.
5. Діса К. Історія повсякденного життя в ранньомодерній Європі. Київ: Києво-Могилянська академія, 2014. 128 с.
6. Історія європейської ментальності. Львів: Літопис, 2004. 224 с.

8. Жигульский К. Праздник и культура. Москва: Прогресс, 1985. 336 с.
9. Козьякова М.И. История. Культура. Повседневность. Западная Европа: от античности до XX века. Москва: Согласие, 2001. 528 с.

Семінарське заняття 8 **Історичні типи харчування**

Питання для обговорення

1. Естетика харчування в добу Античності.
2. Особливості харчування в добу Середньовіччя
3. «Тайна вечеря». Зародження високої кухні.
4. Особливості сучасного харчування.
5. Семантика харчування.

Література:

1. Історія європейської ментальності / П. Дінцельбахер. Львів: Літопис, 2004. 224 с.
2. Лотман Ю.М. Великосветские обеды / Ю. М. Лотман, Е. А. Погосян. СПб.: Пушкинский фонд, 1996. 320 с.
3. Лукан М. Поваренная книга декаданса / М. Лукан, Д. Грей. Москва: Новое лит. обозрение, 2004. 240 с.
4. Марков Б. В. Культура повседневности. Санкт-Петербург: Питер, 2008. 352 с.
5. Монтарини М. Голод и изобилие. История питания в Европе. Санкт-Петербург: Александрия, 2009. 276 с.
6. Ребора Д. Происхождение вилки. История правильной еды. Москва: КоЛибри, 2007. 232 с.
7. Шивельбуш В. Смаки раю. Соціальна історія прянощів, збудників та дурманів. Київ: Ніка-Центр, 2016. 256 с.

Семінарське заняття 10 **Почуття та емоції в історії ментальностей**

Питання для обговорення

1. Любов.
2. Смуток.
3. Страх.
4. Сміх та смішне.

Література:

1. Бергсон А. Сміх: Нарис про значення комічного. Київ: Києво-Могилянська академія, 1994. 168 с.
2. Гуревич А. Я. Категории средневековой культуры. Москва: Искусство, 1984. 350 с.

3. Історія європейської ментальності / П. Дінцельбахер. Львів: Літопис, 2004. 224 с.
4. Кнабе Г. С. Избранные труды. Теория и история культуры. Москва: РОССПЭН, 2006. 1200 с.
5. Свендсен Л. Философия скуки. Москва: Прогресс-Традиция, 2003. 256 с.
6. Ричка В.М. Над чим сміялися у Київській Русі. *Український історичний журнал*. 2014, № 5. С. 21-32.
7. Юханнисон К. История меланхолии. О страхе, скуке и чувствительности в прежние времена и теперь. Москва: Новое литературное обозрение, 2011. 320 с.

ЗАВДАННЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Завдання 1. Аналіз досліджень з історії ментальностей в сучасній українській науці

Проаналізувати зміст наукових журналів «Український історичний журнал», «Соціум. Альманах соціальної історії». Підібрати дві статті присвячені історії ментальностей, вказати їх вихідні дані та проаналізувати. Аналіз статей передбачає характеристику їх змісту, висновків автора та визначення актуальності тем публікацій.

Соціум. Альманах соціальної історії. Режим доступу:

http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EJRN&P21DBN=EJRN&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=JUJ_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=I=&S21COLORTERMS=0&S21STR=socium

Український історичний журнал. Режим доступу:

http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EJRN&P21DBN=EJRN&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=JUJ_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=I=&S21COLORTERMS=0&S21STR=journal

Завдання 2. Аналіз статті Ігоря Сердюка «Дитина й дитинство в Гетьманщині 18 ст.»

Прочитати статтю Ігоря Сердюка «Дитина й дитинство в Гетьманщині 18 ст.». Режим доступу:

https://shron1.chtyvo.org.ua/Serdiuk_Ihor/Dytyna_i_dytnstvo_v_Hetmanschyni_KhVIII_st.pdf?

Дати письмові відповіді на наступні питання:

- 1) Що слугувало критерієм зарахування людини до певної вікової категорії?
- 2) Яким був віковий період дитинства?
- 3) Яка подія символізувала завершення дитинства?
- 4) Чому автор життя дитини порівнює із «змаганням із смертю»?

- 5) Яку символічну функцію у сприйнятті дорослих бездітних людей виконувало усиновлення ними дітей, прийняття у якості слуг, підмайстрів.
- 6) Як ви думаєте, чому Ханенко в своєму щоденнику писав здебільшого про старшого сина ?
- 7) Як ви вважаєте, чи любили батьки своїх дітей у досліджуваній автором період?

Завдання 3. Аналіз книги Жака Ле Гоффа, Ніколя Трюон «Історія тіла в середні віки».

Опрацювати нижченаведену частину книги Жака Ле Гоффа, Ніколя Трюон «Історія тіла в середні віки».

Дати відповіді на наступні питання:

1. У чому полягає полярність поглядів на тіло в Середньовіччі?
2. Як співвідносилися поняття тіла та душі?
3. У чому полягала обмеженість тіла у просторі та часі?
4. Чим пояснювалося зневажливе ставлення до фізичної праці?
5. У чому полягав «сльозний дар» в уяві середньовічного суспільства?
6. Яким було ставлення до сміху і чим воно пояснювалося?

В історичній науці довгий час переважала думка, що тіло належить до природи, а не до культури. Однак у тіла є своя історія, яка є частиною історії глобальної. Можна навіть сказати, що тіло конструє історію точно так же, як економічні і соціальні структури, ментальні уявлення, бо воно в якійсь мірі визначається ними і впливає на них...

Багато що з того, що притаманне ментальності нашого часу і визначає нашу поведінку, зародилося в Середні віки. Сказане стосується і ставлення до тіла, хоча в XIX-XX століттях в ньому відбулися два великих повороти. Перший був пов'язаний з відродженням спорту, другий - з сексуальною революцією. Однак саме в Середні віки християнство з усіма своїми стражданнями з приводу тіла, яке то звеличувало, то придушувало, утвердилося в якості основної складової нашої колективної ідентичності...

Тіло в Середні віки осмислювалось парадоксально. З одного боку, християнство постійно його пригнічувало. «Тіло є огидне вмістилище душі», - говорив папа Григорій Великий. І в той же час його прославляли, перш за все в образі страждає тіла Ісуса, яке Церква сакралізувала і перетворила в містичне тіло Христа. Християнське розуміння людини ґрунтувалося в рівній мірі на двох ідеях: ідеї первородного гріха, який в середні віки трансформувався в гріх сексуальний, і ідеї втілення Христа в ім'я порятунку людини від гріхів. У повсякденному житті тіло приборкували ворожою йому офіційної християнською ідеологією, але воно чинило опір придушенню.

Люди Середньовіччя жили між «постом» і «карнавалом», протистояння яких знайшло безсмертя в знаменитому полотні Пітера Брейгеля «Битва Масляної і Посту», створеному в 1559 році. З одного боку - худий, з іншого - жирний. З одного боку - голод і утримання, з іншого - гульня і обжерливість.

Подібні переходи, ймовірно, пов'язані з тим, що в уявному світі, як і в реальному житті людей, тіло займало центральне місце.

Структура середньовічного суспільства включала в себе три стани: *oratores* (ті, хто моляться), *bellatores* (ті, хто борються) і *laboratores* (ті, хто працюють). В якійсь мірі критерієм цього поділу було ставлення до тіла. Священикам слід мати здорові, красиві, непокалічені тіла. Тіла воїнів прикрашали їх військові подвиги, тіла працюючих були виснажені роботою. У свою чергу, відносини між душею і тілом були діалектичними, динамічними, але не антагоністичними.

Необхідно нагадати, що в європейській свідомості радикальне відділення душі від тіла відбулося не в середні віки, а в епоху класичного розуму, в XVII столітті.

Середньовічна ж концепція передбачала, що «кожна людина складається з створеного і смертного матеріального тіла і з нематеріальної, створеної і безсмертної душі». Джерелом для цієї концепції послужили ідеї Платона про те, що душа передує тілу, і саме його філософія лягла в основу «презирства до тіла» християнських аскетів начебто Орігена (бл. 185-ок. 253/4). Однак так само дана концепція наповнювалася ідеями Аристотеля, який стверджував, що «душа - це форма тіла».

Тіло і душа вважалися нероздільними. «Воно становить зовнішнє (*foris*), вона - внутрішнє (*intus*), що виявляється за допомогою цілої системи взаємозв'язків і знаків», - резюмує Жан-Клод Шмітт. Носій пороку і первородного гріха, тіло ставало також і засобом порятунку. «І Слово сталося тілом» (Ін. 1, 14), - говориться в Святому Письмі. Ісус страждав, як людина. І все ж в епоху, яку прийнято називати Середніми віками, відбулося велике відречення від тіла.

Найбільш явні прояви інтересу людини до тіла винищувалися, найінтимніші тілесні радості піддавалися осуду. Саме в середні віки зникли спочатку терми і спорт, потім театр, успадкований від греків і римлян; зникли навіть амфітеатри, хоча вони в той час вже не були пов'язані зі спортивними змаганнями - тепер так називалися теологічні диспути, відбувалися в університетах. Жінка демонізувалася, сексуальне життя ставилося під контроль, знецінювався ручна праця. Гомосексуалізм спочатку засуджувався, потім до нього ставилися більш терпимо, але в кінці кінців він виявився під забороною. Сміх і експресивна жестикуляція не схвалювалися; маски, грим і переодягання засуджувалися, а разом з ними і хтивість, ненажерливість ... Тіло розглядалося як в'язниця душі і яд, що її отруював. Отже, на перший погляд властивий Античності культ тіла змінився в Середні віки повним його виключенням з суспільного життя.

Настільки важливий переворот у свідомості здійснювали отці Церкви, котрі заснували інститут чернецтва. Завдяки їх впливу на Церкву «аскетичний ідеал» завойовував християнський світ. На ньому ґрунтувалися монастирські спільноти, які в епоху раннього Середньовіччя прагнули нав'язати себе як ідеал християнського життя. Бенедиктинці розглядали аскезу як «інструмент реставрації духовної свободи і повернення до Бога», «звільнення душі від пут

і тиранії тіла». Такий спосіб життя характеризувався двома найважливішими рисами: «відмовою від насолоди і боротьбою проти спокус»... Слово *discretio* - «помірність» стало чимось на кшталт гасла... У XIII столітті благочестиві миряни, як, наприклад, французький король Людовик Святий, могли накладати на себе випробування з умертвіння плоті, які можна порівняти з тими, котрі добровільно зазнавали аскети: носити волосяницю, піддаватися самокатуванню, позбавляти себе сну або спати на голій землі ...

З XII століття стало практикуватися наслідування Христа в благочесті. Серед мирян поширювалися звичаї, які повинні були нагадувати про страсті Христа. Подібні звичаї часто виникали з ініціативи мирян, особливо братств, що каялися. Так, в Пе-Руджі в 1260 р. пройшла публічна процесія спокути, під час якої учасники-миряни били себе. Вона справила велике враження, і з тих пір подібні процесії проходили по всій Центральній і Північній Італії.

Церква постійно прагнула розширити перелік обмежень в їжі, обов'язкових для віруючих. Таким чином вона підтримувала свій вплив. За календарем, усталеному з XIII ст., три рази в тиждень заборонялося їсти м'ясо, особливо в п'ятницю, воно було під заборонаю протягом усього Великого і Різдяного постів, а також протягом трьох днів на початку кожного сезону і напередодні свят. Встановлюючи норми жестикуляції і рухів, Церква обмежувала свободу тіла в просторі, а через календарні заборони - в часі

...Слабким місцем Людовика Святого, його ахіллесовою п'ятою, було те, що він любив плакати, проте сльози народжувалися у нього рідко. Король дорожив сльозами, як знаком того, що Господь благословляє його життя, проведене в слухняності і покаяні. Очисний потік, зволожує щоки, служив доказом, що Бог винагороджує його за релігійне старання. Однак, як повідомляє нам духівник короля Жоффрау де Больє, «побожний король щосили бажав благодаті сліз» і скаржився йому, що сльози не приходять. Він щиро і смиренно сповідався духівнику, що до слів молитви «Всемогутній Господь, даруй нам потоки сліз» з глибокою вірою додавав: «Я ж, Господи, не смію просити про потоках сліз, мені вистачило б і кількох крихітних сльозинок, щоб зволожити сухість мого серця ». «А бувало, він зізнавався, що, якщо Господь під час молитви посилав йому кілька сльозинок і вони бігли у нього по щоках до самої бороди, він відчував задоволення і не тільки насолоджувався серцем, але і смакував їх смак»...

«Блаженні ті, хто плаче, бо вони будуть утішені», - каже Христос у Нагірній проповіді - значить, статус сліз в Новому Завіті виявлявся досить високим. В історії тіла, що створювалася в середньовічній Європі, сльози виявилися пов'язані з «зреченням від плоті».

У християнстві пізньої Античності заклик плакати пов'язувався із зреченням від плоті, перш за все з економією тілесних рідин... Аскету слід було мало пити, щоб зменшити кількість рідини в тілі, а значить, зменшити і спонукання до гріха. Плач же видаляв рідину з тіла і заважав йому таким чином гріховно витратити її в сексуальних діях...

Однак в монастирях часів григоріанської реформи сльози придбали інший сенс. У суперечливому рівновазі зречення від тіла і звеличення його в ідеї

втілення Ісуса стало переважувати друге. Сльози тепер тлумачили як елемент наслідування Ісуса, який втілювався в людину. У Біблії Ісус три рази проливає сльози.

...«Людині властиво сміятися», - сказав Аристотель, в епоху Середньовіччя і особливо в XII- XIII століттях найвідоміший і прославлений з давніх авторів... І все ж його авторитету не вистачило для зміни статусу сміху, хоча Церква і відчувала сумніви з цього приводу. Як мінімум до XII століття сміх таврували ганьбою.

Причина, втім, полягала не в самому сміху, а в культурному контексті, в якому йому доводилося виявлятися. Бо тіло сприймалося просторово, в ньому виявлялося високе і низьке, голова і живіт. У середньовічній культурі спотворювалася антична філософська традиція; в ній, насправді, більшу роль відіграло протистояння високого і низького, внутрішнього і зовнішнього, ніж протистояння правого і лівого. Навіть при тому, що, згідно з текстом Біблії, в кінці часів Христос посадить праведних праворуч від себе. Климент Олександрійський (пом. бл. 215 м) в новаторському і важливому творі «Педагог» різко критикував призвідників сміху. Приблизно так Платон звертався з поетами, яких в діалозі «Держава» він виключав з числа громадян поліса. Вважалося, що сміх тягне за собою «нищі» дії. Тіло поділялося на благородні (голова, серце) і низькі (живіт, руки, статеві органи) частини. Воно мало очима, вухами і ротом, свого роду фільтрами, розпізнавати хороше і відокремлювати його від поганого.

Голову відносили до духу, а живіт - до плоті. Сміх між тим виходить з живота - з погані частини тіла. Ще й сьогодні буває, що про грубе вульгарному сміху кажуть, що він виникає «нижче пояса». У «Учительському статуті», складеному в VI столітті святим Святий Бенедикт, абсолютно ясно стверджувалося, що сміх виходить з низьких частин тіла і через груди рухається до рота. А рот може вимовляти як слова благочестя, набожність і молитви, так і нескромні блюзнірські слова. Рот в «Учительському статуті» трактувався як «засув», зуби - як «огорожа», покликана стримувати потік дурниць, який може вивергатися разом зі сміхом. Бо сміх є «осквернення рота». І тілу належить ставити надійний заслін перед цією печерою сатани...

«Вкрай рідко буває так, що ченцеві личить сміятися», - наказував «Статут» святого Фереола Юзесского. У «Статуті» Колумбана (пом. в 615 р) говорилося, що «той, хто нишком засміється в зборах, тобто під час служби, буде покараний шістьма ударами. Якщо хтось вибухне реготом, то буде постити, якщо тільки у нього не знайдеться підстав для виправдання». «Учительський статут» надовго встановив для християнської антропології та психології правило придушення сміху...

Однак близько XII ст. сміх почали потроху реабілітувати, оскільки навчилися краще його контролювати. Фома Аквінський, слідом за своїм учителем Альбертом Великим, вважав, що земний сміх є передбачення райського блаженства. Отже, сміх отримував в теології позитивний статус. Це відбувалося перш за все тому, що в Біблії міститься не менше підстав для схвалення сміху, ніж для його засудження. Альтернатива породжена тим, що

в давньоєврейській мові існують два слова для його позначення. Перше - sakhaq - означає «радісний сміх», друге - Iaag - «сміх знущальний».

У Книзі Буття розповідається, що Сара, дружина Авраама, внутрішньо розсміялася, коли Бог оголосив, що у них з чоловіком народиться син. Їй було в той момент близько дев'яноста років, а Аврааму близько ста, ось чому вона розвеселилася. Коли обіцяний син народився, його нарекли Ісааком. Це ім'я походило від слова «сміх» (sakhah), саме радісний, а не знущальний сміх. Ісаак в Святому Письмі, звичайно, позитивний герой, що дозволило реабілітувати і сміх, який завдяки образу Ісаака розглядався як привілея обраних, стан, до якого слід прагнути і про який слід мріяти. Церква відмовилася від нав'язування монастирських правил поведінки і замість того, щоб душити сміх, стала його контролювати. Тепер вона розрізняла сміх хороший і поганий, божественний і диявольський. Дозволений сміх мудрих людей швидше був схожий на посмішку, яку, можна сказати, відкрили в Середні століття. Втім, її можна розглядати і як таку, а не тільки як пригнічений сміх.

Жака Ле Гоффа, Ніколя Трюон «Історія тіла в середні віки»

ІНДИВІДУАЛЬНЕ ТВОРЧЕ ЗАВДАННЯ

Індивідуальне творче завдання з «Історії ментальностей» складається із двох частин. Перша частина полягає у підготовці презентації, друга - аналізі однієї монографії.

Перша частина. Підготовка презентації. Тему для презентації можна обрати із пропонованого переліку. При цьому вказані у переліку теми визначають напрям дослідження. Здобувач освіти має самостійно визначитися із періодом та локальним виміром дослідження. Наприклад тема «Сміх та смішне в історії ментальностей», може бути досліджена на прикладах середньовічного суспільства Західної Європи. Теоретичні висновки повинні спиратися на історичні факти.

Презентація повинна мати наступні структурні частини: зміст, актуальність, змістовна частина, висновки, перелік використаної літератури та джерел. Обсяг – до 25 слайдів.

Теми для презентацій:

1. Людина на службі правителя і вітчизні. Як змінювалося в історії розуміння служіння і обов'язку.
2. Проблема влади в історії ментальностей.
3. Невербальна поведінка в історії ментальності.
4. Релігійні ритуали в історії ментальностей: семантика і функції.
5. «Знедолені» і девіантні категорії міста і села, ставлення до них соціуму.
6. Способи освоєння культурного простору: від паломництва до пізнавального вояжу.
7. Сприйняття «чужого» в історії ментальностей.
8. Співвідношення міського та сільського способів світосприйняття .

9. Категорії приватного і публічного в історії ментальностей.
10. Поняття «щастя» в історії ментальностей.
11. Поняття «любові» в історії ментальностей.
12. Сміх та смішне в історії ментальностей.
13. Трансформація ставлення до праці в історії суспільства.
14. Трансформація уявлень про гріх та грішне в історії суспільства.
15. Трансформація уявлень про смерть в історії суспільства
16. Трансформація гендерних стереотипів в історії суспільства.
17. Безумство в історії ментальностей.
18. Сприйняття старості в історії ментальностей.
19. Національні особливості світогляду.
20. Психологія комбатанта у військовий час.
21. Психологія жертви у військовий час.

Друга частина. Аналіз монографії. Із пропонованого переліку здобувач вищої освіти має обрати одну монографію. Прочитати книгу та зробити письмовий аналіз за наступним планом: теми, які досліджує автор; висновки, які робить автор; особиста оцінка прочитаного. Обсяг роботи – до 8 сторінок друкованого тексту.

Перелік книг для аналізу:

1. Ар'єс Філіпп. Дитина та сімейне життя при старому порядку.
2. Ар'єс Філіпп. Людина перед обличчям смерті.
3. Блок М. Королі-чудотворці: Нарис уявлень про надприродний характер королівської влади, поширених переважно у Франції та в Англії.
4. Гінзбург К. Сир і черви. Картина світу одного мельника який жив в XVI столітті.
5. Гуревич А. Я. Культура і суспільство середньовічної Європи очима сучасників.
6. Гуревич А. Я. Категорії середньовічної культури.
7. Дарнтон Р. Великое кошаце побоїще і інші епізоди з історії французької культури.
8. Делюмо Ж. Гріх і страх. Формування почуття провини в цивілізації Заходу (XIII-XVIII століття).
9. Діса К. Історія з відьмами. Суди про чари в українських воєводствах Речі Посполитої XVII–XVIII століть.
10. Дюбі Ж. Трьохчасна модель, або уявлення середньовічного суспільства про самого себе.
11. Наталі Зенон Девіс. Повернення Мартена Герра.
12. Наталі Зенон Девіс. Дами на узбіччі. Три жіночих портрета XVII ст.
13. Ле Руа Ладюрі Е. Монтаю, окситанське село.
14. Ле Гофф Ж. Цивілізація середньовічного Заходу.
15. ЛеГофф Ж. Історія тіла у середніх віках.
16. Хейзинг Й. Осень середньовіччя. Дослідження форм життєвого устрою і форм мислення в XIV і XV ст. у Франції та Нідерландах.

17. Яковенко Н. Дзеркала ідентичності. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні у XV – XVIII столітті.

СИСТЕМА ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ

Оцінювання знань здобувачів вищої освіти з «Історії ментальностей» здійснюється шляхом поточного, модульного та підсумкового контролю. *Поточний контроль* передбачає оцінювання знань здобувачів вищої освіти під час семінарських занять, виконання завдань самостійної роботи.

З дисципліни «Історія ментальностей» передбачено проведення двох модульних контрольних робіт, що проводяться після опанування змістовних модулів програми дисципліни.

Зразок типових завдань модульного контролю:

1.3 ім'я якого дослідника пов'язана інституалізація історії ментальностей?

2. Про який рівень розвитку категорії ідентичності свідчить відсутність постійної практики присвоєння імен, підписів. Для якого періоду історії європейського суспільства він був характерний?

3. Поясніть чому в історії ментальностей вважають, що дитинство було «винайдено» за Нового часу?

4. Про які темпоральні уявлення свідчить наведена нижче частина документа. Для якого періоду вони були характерними?

У бургундському війську під час облоги Кале використовували півнів на для того, щоб почути про настання світанку. Розрізняли «дзвін жнив», «дзвін гасіння вогнів», «дзвін вигону в луки». Все життя населення регулювалося звуком дзвонів. Як оповідає сучасник, на суд, призначений на світанку, прийшов лише один з його учасників. Марно дочекавши свого супротивника, він зажадав від суддів винести постанову про те, що він виграв справу, так як інша сторона не з'явилася в належний час. Для цього було необхідно встановити, що дійсно вже настав дев'ята година, і чиновникам довелося звернутися до священника, який краще розбирається в годиннику.

5. Які уявлення про простір розкриває документ? Якому періоду історії Західної Європи вони відповідали?

Ніл бере свій початок, власне, в Лівії і розрізає Лівію навпіл; як я припускаю (про невідоме я роблю висновок із відомого), тече він у таких самих проміжках, як і Істр (Дунай). Бо Істр витікає у кельтів і тече посеред Європи. Ці кельти живуть по той бік колон Геракла (біля Гібралтару) й межують з кінезійцями, крайнім західним народом Європи. Але Істр, після того, як він протікає через усю Європу, впадає у Понт Евксінський (Чорне море). Отож Істр, позаяк він тече заселеною територією, відомий багатьом, а про джерело Нілу ніхто нічого не може сказати; бо незаселеною і пустинною є Лівія, через яку він тече».

Підсумковий контроль знань з дисципліни «Історія ментальностей» за вибором здобувачів вищої освіти може бути проведений у вигляді виконання

індивідуального творчого завдання, або екзамену.

Питання до екзамену:

1. Поняття ментальності як історичної категорії.
2. Міждисциплінарний характер наукового напрямку.
3. Вивчення категорії ментальності в філософії.
4. Вивчення категорії ментальності в соціології та соціокультурній антропології.
5. Формування історії ментальностей як наукового напрямку.
6. Внесок М.Блока та Л.Февра в дослідження історії ментальностей.
7. Внесок Ф. Арьеса в дослідження історії ментальностей.
8. Внесок Е. Ле Руа Ладюрі та Ж.Дюбі в дослідження історії ментальності.
9. Внесок Ж. Ле Гоффа в дослідження історії ментальностей.
10. Проблематика історії ментальностей у дослідженнях М.Фуко.
11. Проблематика історії ментальностей у дослідженнях Н.Еліаса.
12. Проблематика історії ментальностей в українській історичній науці.
13. Категорія ідентичності в історії ментальностей.
14. Ідентичність в добу Античності.
15. Ідентичність в Середньовіччі.
16. Ідентичність та ідентифікація за Нового часу.
17. «Бум ідентичностей» сучасності.
18. Категорія «чужого» в історії ментальностей. Трансформація ставлення до «чужого» в історії.
19. Тілесність. Поняття між біологічним та соціальним.
20. Поняття тілесності в добу Античності.
21. Поняття тілесності в Середньовіччі.
22. Зміна ставлення до тіла та тілесності в Новий час.
23. Поняття часу в історії ментальностей.
24. «Час-коло» в добу середньовіччя.
25. «Час-стріла» Нової доби.
26. Вікові періоди життя людини та їх сприйняття в історії.
27. Особливості сприйняття дитинства в історії ментальностей.
28. Сприйняття старості на різних етапах розвитку європейського суспільства.
29. Людина перед лицем смерті в історичній ретроспективі.
30. Поняття простору в історії ментальностей.
31. Сприйняття простору традиційним суспільством.
32. Трансформація сприйняття простору за Нового часу.
33. Сприйняття праці за доби Середньовіччя.
34. Трансформація сприйняття праці за Нового часу.
35. Сприйняття багатства за доби Середньовіччя.
36. Трансформація сприйняття багатства та прибутків за Нового часу.
37. Трансформація сприйняття влади в історії ментальностей.
38. Уявлення про свято в Античну добу.
39. Середньовічне уявлення про свято.
40. Трансформація поглядів на свято та святкову культуру у Новий час.

41. Особливості сучасного розуміння свята.
42. Гра та її функції в історії суспільства.
43. Трансформація ігрової культури в історії ментальностей.
44. Сприйняття щастя на різних етапах розвитку європейського суспільства.
45. Ставлення до сміху на різних етапах розвитку європейського суспільства.
46. Сприйняття надії на різних етапах розвитку європейського суспільства.
47. Сприйняття смутку на різних етапах розвитку європейського суспільства.
48. Сприйняття страху на різних етапах розвитку європейського суспільства.
49. Світ речей в історії ментальностей.
50. Семантика харчування.
51. Від «пиру» до «трапези». Еволюція харчового коду.
52. Характерні риси ментальності традиційного суспільства.
53. Теорії формування модерного суспільства.
54. Характерні риси ментальності модерного суспільства.
55. Тривоги модерну.
56. Наукові дискусії щодо початку постмодерну.
57. Характерні риси світосприйняття постмодерну.
58. Суспільство споживання, його характерні риси.
59. Масово-інформаційна культура сучасності. Роль ЗМІ у житті сучасної людини.
60. Ризики постмодерну.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ АКАДЕМІЧНИХ ДОСЯГНЕНЬ

Робота на семінарських заняттях:

- розгорнуті, детальні відповідь на питання семінару – 1 бал;
 - вміння сформулювати своє аргументоване ставлення до певної проблеми – 0,5 бала;
 - вміння визначати причино-наслідкові зв'язки, загальні, закономірні тенденції та особливі явища – 0,5 бала;
 - активна участь в обговоренні питань семінарського заняття – 0,5 бала;
 - знання джерел та наукової літератури з проблеми – 0,5 бал;
- Кількість балів за роботу на семінарському занятті: 3 бали*

Модульна контрольна робота:

- повнота розкриття питання– 3 бали;
 - логічність викладу матеріалу– 2 бали;
 - володіння понятійно-категоріальним апаратом– 1 бал;
 - наявність аргументованого висновку– 1 бал.
- Кількість балів за модульну контрольну роботу: 7 балів.*

Завдання самостійної роботи:

- самостійність роботи -1 бал;
- логічний, структурований виклад матеріалу -1 бал;
- ступінь розкриття змісту обраних для аналізу публікацій -2 бал;

- визначення актуальності обраних публікацій – 1 бал.
- *Кількість балів за завдання самостійної роботи: 5 балів.*

Індивідуальне творче завдання

Частина 1. Підготовки презентації, максимально 30 балів

- самостійність роботи- 5 балів;
- ступінь розкриття проблеми - 10 балів;
- внутрішня послідовність, логічність і завершеність - 2 бали;
- наявність авторської обґрунтованої точки зору на проблему - 2 бали;
- ґрунтовна джерелознавча та історіографічна база завдання- 4 бали;
- творчий підхід у процесі вирішення завдання- 2 бали;
- захист роботи - 5 балів

Частина 2. Аналіз монографії, максимально 10 балів.

- самостійність роботи- 2 бали;
- ступінь розкриття змісту книги - 2 бали;
- ступінь визначення висновків автора книги- 2 бали;
- внутрішня послідовність, логічність і завершеність роботи- 2 бали;
- наявність авторської обґрунтованої точки зору щодо змісту та висновків книги - 2 бали;

Кількість балів за індивідуальне творче завдання: 40 балів

Схема оцінювання результатів навчальних досягнень

| Сума балів за всі види навчальної діяльності | Оцінка ECTS | Оцінка за національною шкалою |
|--|-------------|--|
| | | для екзамену |
| 90–100 | A | відмінно |
| 82–89 | B | добре |
| 75–81 | C | |
| 67–74 | D | задовільно |
| 60–66 | E | |
| 35–59 | FX | незадовільно з можливістю повторного складання |
| 1–34 | F | незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни |

Оцінка «А»(100–90 балів) передбачає, що здобувач вищої освіти у повному обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно самостійно та аргументовано його викладає під час усних виступів та письмових відповідей, глибоко та всебічно розкриває зміст теоретичних, фактографічних питань,

використовуючи при цьому наукову термінологію. Здобувач вищої освіти здатний виділяти суттєві ознаки вивченого за допомогою синтезу, аналізу, виявляти причинно-наслідкові зв'язки, формулювати висновки і узагальнення, вільно оперувати фактами, науковими теоріями та концепціями.

Оцінка «B» (82–89 балів) передбачає, що здобувач вищої освіти повному обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно самостійно та аргументовано його викладає під час усних виступів та письмових відповідей, проте з незначними неточностями. Здобувач вищої освіти вміє послідовно і логічно викладати матеріал; аналізувати історичні події, соціальні процеси: вільно володіє понятійним апаратом.

Оцінка «C» (75–81) передбачає, що здобувач вищої освіти достатньо повно володіє навчальним матеріалом, обґрунтовано його викладає під час усних виступів та письмових відповідей, в основному розкриває зміст теоретичних та фактографічних питань, використовуючи при цьому наукову термінологію. Але при викладанні деяких питань не вистачає достатньої глибини та аргументації, допускаються при цьому окремі несуттєві неточності та незначні помилки. Здобувач вищої освіти здатен виділяти суттєві ознаки вивченого за допомогою синтезу, аналізу, виявляти причинно-наслідкові зв'язки, у яких можуть бути окремі несуттєві помилки, формувати висновки і узагальнення, вільно оперувати фактами.

Оцінка «D» (67–74) передбачає, що здобувач вищої освіти у цілому володіє навчальним матеріалом, викладає його основний зміст під час усних виступів та письмових робіт, але без глибокого всебічного аналізу, обґрунтування та аргументації, допускаючи при цьому окремі суттєві неточності та помилки. Здобувач вищої освіти знає загальні положення основного матеріалу, але не засвоїв деталі, припускається неточностей та порушує послідовність викладу історичних подій та явищ, в основному засвоїв понятійний апарат.

Оцінка «E» (60–66) передбачає, що здобувач вищої освіти правильно виконав близько половини усних та письмових завдань або всі, але з суттєвими помилками. Здобувач вищої освіти знає загальні положення основного матеріалу, але не засвоїв деталі, припускається неточностей, порушує послідовність викладу історичних подій та явищ. Здобувач вищої освіти має ускладнення під час виділення суттєвих ознак вивченого; під час виявлення причинно-наслідкових зв'язків і формулювання висновків. Має деякі уявлення про понятійний апарат.

Оцінка «FX» (35–59) передбачає, що здобувач вищої освіти не виконав, або неправильно виконав більшість усних та письмових завдань. Здобувач вищої освіти не опанував навчального матеріалу, припускається суттєвих помилок теоритичного, фактографічного характеру. При викладі матеріалу порушує послідовність викладу історичних подій та явищ. Здобувач вищої освіти має ускладнення під час виділення суттєвих ознак вивченого під час виявлення причинно-наслідкових зв'язків і формулювання висновків. Не орієнтується у понятійному апараті. Має можливість повторного складання іспиту.

Оцінка «F» (1–34) передбачає, що здобувач вищої освіти не виконав або неправильно виконав переважну більшість усних та письмових завдань.

Володіє навчальним матеріалом фрагментарно, поверхово, без аргументації та обґрунтування. Не може аналізувати, виділяти причинно-наслідкові зв'язки, не розуміє логіки історичного процесу. Потребує повторного вивчення курсу.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Основна література

1. Ададуrow В. Французька історіографія ХХ століття. Львів: Класика, 2001. 170 с.
2. Арьес Ф. Ребенок и семейная жизнь при Старом порядке. Екатеринбург: Изво Уральского ун-та, 1999. 419 с.
3. Арьес Ф. Человек перед лицом смерти. Москва: Прогресс-Академия, 1992. 526 с.
4. Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV-XVIII ст. / Пер. з фр. [Григорій Філіпчук](#). Київ: Основи, 1997.
5. Гуревич А. Я. Категории средневековой культуры. Москва: Искусство, 1972. 318 с.
6. Діса К. Історія повсякденного життя в ранньомодерній Європі. Київ: Видавничий дім Києво-Могилянська академія, 2014. 129 с.
7. Зашкільняк Л. Сучасна світова історіографія: Посібник для студентів історичних спеціальностей університетів. - Львів: ПАІС, 2007. 312 с.
8. Історія європейської ментальності / за ред. Петера Дінцельбахера; [пер. В. Кам'янець]. Львів: Літопис, 2004. 720 с.
9. Ле Гофф Ж. Цивілізація середньовікового Запада. Москва: Наука, 1992. 367 с.
10. Нариси з соціокультурної історії українського історієписання: субдисциплінарні напрями: колект. монографія/ Удод Олександр, Верменич Ярослава, Ковалевська Ольга, Ясь Олексій; упоряд. Текстів й наук. апарату С. Блащук, Н. Пазюра; з загал. ред. В. Смолія; НАН України; Ін-т історії України. Київ: Генеза, 2018. 288 с.
11. Норберт Еліас. Процес цивілізації. Соціогенетичні і психогенетичні дослідження. Київ: «Перун», 2003. 672 с.
12. Повсякдення ранньомодерної України. Історичні студії в 2-х томах. Т. 2: Світ речей і повсякденних уявлень / Відповідальний редактор Віктор Горобець. Київ: Інститут історії України НАН України, 2013. 358 с.
13. Присяжнюк Ю. Ментальність і ремесло історика. Черкаси : Вертикаль, видавець ПП Кандич С.Г., 2006. 122 с.
14. Хейзинг Й. Осень середньовіковья. Исследования форм жизненного уклада и форм мышления в XIV–XV веках во Франции и Нидерландах. Москва: Наука, 1990. 540 с.
15. Яковенко Н. Вступ до історії. Київ:Критика, 2007. 376 с.

Допоміжна

1. Бергсон А. Сміх: Нарис про значення комічного. Київ: Києво-Могилянська академія, 1994. 168 с.
2. Берк П. Популярна культура в ранньомодерній Європі. Київ: УЦКД, 2001. 376 с.
3. Блок М. Короли-чудотворці : Очерк представлений о сверхъестественном характере королевской власти, распространённых преимущественно во Франции и в Англии. Москва: Яз. рус. культуры, 1998. 709 с.
4. Блок М. Феодальне суспільство. Київ: Видавничий дім "Всесвіт", 2002. 528 с.
5. Бродель Ф. Ідентичність Франції. У 3-х кн. Київ: Вид-во Жупанського, 2013, 2014, 2017.
6. Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму. Київ: Основи, 1994. 261с.
7. Вайнштейн О. Б. Денди: мода, література, стиль життя. Москва: Новое литературное обозрение, 2006. 604 с.
8. Гинзбург К. Сыр и черви. Картина мира одного мельника, жившего в XVI в. Москва: РОССПЭН, 2000. 272 с.
9. Гримич М. В. Традиційний світогляд та етнопсихологічні константи українців (Когнітивна антропологія). Київ: Віпол, 2000. 380 с.
10. Гуревич А. Я. Проблемы средневековой народной культуры. Москва: Искусство, 1981. 359 с.
11. Деріда Ж. Дарувати час. Львів: Літопис, 2008. 208 с.
12. Діса К. Історія з відьмами. Суди про чари в українських воєводствах Речі Посполитої XVII–XVIII століть. Київ: Критика, 2008. 302 с.
13. Імперські ідентичність в українській історії XVIII – першої половини XIX ст./ за ред. В. Ададунова, В.Склокіна. Український католицький університет. Львів: Видавництво УКУ, 2017. 304 с.
14. Кісь О. Жінка в традиційній українській культурі (друга половина XIX - початок XX ст.). Львів, Інститут народознавства НАН України, 2012. 287 с.
15. Кісь О. Моделі конструювання гендерної ідентичності жінки в сучасній Україні. 2003. № 27. Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n27texts/kis.htm>
16. Ле Гофф Ж., Трюон Н. История тела в Средние века. Москва: Текст, 2008. 189 с.
17. Ле Руа Ладюри Э. Монтайю, окситанская деревня (1294–1324). Екатеринбург: Из-во Уральского у-та, 2001. 541 с.
18. Попович М. Проблеми теорії ментальності. Київ: Наук. думка, 2006. 407 с.
19. Повсякдення ранньомодерної України. Історичні студії в 2-х Т. Т.1: Практики, казуси та девіації повсякдення /Гол. Ред. В. Смолій. Київ: Інститут історії України, 2012. 328 с.
20. Покальчук О. Жести в політичній культурі. Тіло в текстах культур /ред. Г.Скрипник. Київ: Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнографії М.Т. Рильського НАН України, 2003. С.122-126.

21. Полянська В. Ю. Символічна влада та проблеми співвідношення символічного і політичного просторів. *Людина і політика*. 2003. С.51-60.
22. Сердюк І. Маленький дорослий: Дитина й дитинство в Гетьманщині XVIII ст. Київ: КІС, 2018. 456 с.
23. Сміт Ентоні Д. Національна ідентичність / Пер. з англійської П. Тарашука. Київ: Основи, 1994. 224 с.
24. Фукуяма Ф. Ідентичність. Потреба в гідності й політика скривдженості. Київ: Наш формат, 2020. 192 с.
25. Яковенко Н. Дзеркала ідентичності. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні в XVI–XVIII столітті. Київ: «laurus», 2012. 472 с.